

Višejezičnost kod djece migranata

Sedić, Lana

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:760610>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Lana Sedić

VIŠEJEZIČNOST KOD DJECE MIGRANATA

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Lana Sedić

VIŠEJEZIČNOST KOD DJECE MIGRANATA

ZAVRŠNI RAD

Mentor: v. pred. Miljen Matijašević

Zagreb, 2024.

VIŠEJEZIČNOST KOD DJECE MIGRANATA

Sažetak: U ovom završnom radu pobliže je razrađena tema djece migranata i njihove prilagodbe na novo okruženje. Djeca imaju sposobnost ovladavanja stranim jezikom brže nego odrasli, ali to također može nositi dodatne odgovornosti unutar obitelji, posebice u pogledu prevođenja između jezika. Usvajanje hrvatskoga jezika i podrška pri integraciji u odgojno-obrazovni sustav imaju ključnu ulogu pri osiguravanju jednakih mogućnosti i socijalizaciji djece migranta. Provođenje radionica poput zamišljenog međugrupnog kontakta i suradničkog učenja omogućuju djeci da lakše ostvare komunikaciju s vršnjacima i prevladaju jezičnu barijeru. U tom pogledu potrebna je pravovremena priprema školskog kadra i suradnja različitih institucija. Stručnjaci s područja socijalnog rada prisutni su u radu s migrantskom populacijom na brojnim područjima ostvarivanja prava i senzibilizacije šire zajednice. Razvijanje kulturnih i jezičnih kompetencija socijalnih radnika predstavlja bitan dio profesionalnog usavršavanja za rad s djecom migrantima u višejezičnom i interkulturalnom okruženju.

Ključne riječi: migranti, djeca, izbjeglice, višejezičnost, socijalni radnici

MULTILINGUALISM IN MIGRANT CHILDREN

Abstract: The final paper closely describes the theme of migrant children and their adaptation to the new environment. Children are able to acquire a foreign language quicker than adults, however, this can imply additional responsibilities within the family, especially in terms of translation between languages. The acquisition of the Croatian language and support within the educational system play a key role in providing equal opportunities and socialization for migrant children. Conducting workshops like imagined intergroup contact and cooperative learning enables children to establish communication more easily and to overcome the language barrier. In this regard, the timely preparation of school members and inter-institutional cooperation are needed. Social work professionals working with the migrant population are present in various fields of rights enhancement and also engage in raising awareness in wider communities. The development of cultural and language competence of social workers represents an important component in the professional development concerning social work with migrant children in multilingual and multicultural environments.

Keywords: migrants, children, refugees, multilingualism, social workers

Izjava o autorstvu rada

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao/la rad:

Višejezičnost kod djece migranata

_____ i da sam njegov autor/ica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (bilo da su u pitanju mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni ili popularni članci) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Lana Sedić

Datum: 3.7. 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. MIGRACIJE.....	2
2.1. MIGRACIJE I JEZIK.....	3
2.2. IMIGRANTSKE OBITELJI	4
2.3. DJECA IMIGRANTI.....	5
3. JEDNOJEZIČNOST I VIŠEJEZIČNOST.....	7
3.1. PRAVO NA MATERINSKI JEZIK.....	7
4. OBRAZOVANJE DJECE MIGRANATA U REPUBLICI HRVATSKOJ	9
4.1. OBRAZOVANJE I INTEGRACIJA DJECE BEZ PRATNJE.....	9
4.2. PODRŠKA U INTEGRACIJI DJECE U OBRAZOVNI SUSTAV	11
4.3. USVAJANJE HRVATSKOGA JEZIKA KAO STRANOG JEZIKA I NJEGOVANJE VIŠEJEZIČNOSTI.....	16
5. SOCIJALNI RADNICI U RADU S MIGRANTIMA.....	17
5.1. INTERKULTURALNI SOCIJALNI RAD	19
5.2. SOCIJALNI RAD U VIŠEJEZIČNOM OKRUŽENJU	21
6. ZAKLJUČAK	23
LITERATURA	24

1. UVOD

Republika Hrvatska pretežito je tranzitna i kulturno homogena zemlja. Ipak, zbog velikog broja ratnih i političkih kriza u svijetu, ali i ekonomskih razloga moguće je očekivati promjene u odnosu između iseljenih i useljenih osoba. To možemo vidjeti i po statističkim podacima koji pokazuju da najveći dio doseljenih osoba u 2022. godini dolazi iz Ukrajine, njih 19, 3% a najveći broj djece maloljetnika bez pratnje iz Afganistana (72%), Pakistana (7%), Somalije (6%) i Sirije (2%) (MUP 2015.; prema Župarić-Iljić i Milnarić, 2016). Značajnije useljavanje imalo bi utjecaja na praksu socijalnog rada na terenu i zahtijevalo nove vještine i stručna znanja. ali bi se potencijalno moglo odraziti i na kreiranje novih socijalnih politika i inovacija u pogledu organizacijske strukture obrazovanja socijalnih radnika.

U prvom poglavlju rada navedena je tipologija migracija i definicije migranta s obzirom na njihov pravni status. Navedeno je kako migracije utječu na obitelj kao cjelinu i na djecu kao na njene specifično ranjive članove. U drugom poglavlju definirani su pojmovi jednojezičnosti i višejezičnosti i materinskog jezika. Uzimanje u obzir višestrukih kriterija pri definiciji materinskog jezika kod djece migranta bitno je zbog njihovih jezičnih prava i specifične situacije koja od njih zahtijeva da budu jezični posrednici između roditelja i vanjskih sustava. Nadalje, pobliže je prikazan pravni i odgojno-obrazovni okvir i sustav podrške djeci migrantima u Republici Hrvatskoj. U zaključnoj točki dan je osvrt na koje su sve načine socijalne radnici uključeni u rad s tom populacijom i ponuđeni prijedlozi kako bi se struka socijalnog rada dalje mogla razvijati u višejezičnom i multikulturalnom okruženju.

2. MIGRACIJE

Migracije se mogu definirati kao dugotrajan proces u kojem osobe koje migriraju u drugu zemlju dovode svoju djecu ili u određenoj zemlji osnivaju obitelj u kojoj njeni članovi ostvaruju različita prava, poput prava na obrazovanje, rad i zdravstvenu zaštitu (Dustmann i Glitz, 2011). Prema tipologiji migracije se mogu podijeliti na trajne, sezonske i privremene; prema svrsi migriranja na radne, obiteljske, političke i obrazovne migracije; prema zemlji odredišta i zemlji porijekla na imigracije i emigracije (Vukorepa, 2018). Osim podjele prema smjeru migracija moguće je razlikovati podskupine migranta s obzirom na pravni status. Prema Zakonu o međunarodnoj i privremenoj zaštiti: „Tražitelj međunarodne zaštite je državljanin treće zemlje ili osoba bez državljanstva koja izrazi namjeru za podnošenje zahtjeva za međunarodnu zaštitu do izvršnosti odluke o zahtjevu. Azilant je izbjeglica u smislu Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. godine kojoj je priznat azil iz točke iz točke 2. ovog stavka. Stranac pod supsidijarnom zaštitom je državljanin treće zemlje ili osoba bez državljanstva kojoj je priznata supsidijarna zaštita na temelju odluke nadležnog tijela o ispunjenju uvjeta iz članka 21. ovoga Zakona. Dijete bez pratnje je državljanin treće zemlje ili osoba bez državljanstva mlađa od osamnaest godina, koja je ušla u Republiku Hrvatsku bez pratnje odrasle osobe odgovorne za njega u smislu roditeljske skrbi sukladno zakonodavstvu Republike Hrvatske, sve dok se ne stavi pod skrb takve osobe, a uključuje i djecu koja su ostala bez pratnje nakon što su ušla u Republiku Hrvatsku“ (Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, NN, 70/15, 127/17, 33/23). Iako je Republika Hrvatska tradicionalno iseljenička i tranzitna zemlja s malim brojem migranta, što mogu potvrditi podaci popisa stanovništva prema kojima značajnu većinu hrvatskih stanovnika čine državljani Republike Hrvatske kao i statistički podaci o stranim državljanima na stalnom boravku za 2000. godinu, podaci Zavoda za statistiku za 2022. godinu ukazuju na određene promjene. Prema njima broj useljenih u Hrvatsku iz inozemstva iznosio je 57 972 osobe, a iseljenih osoba 46 287 što čini pozitivan migracijski saldo (Zavod za statistiku, 2023). Takvi podaci u skladu su sa širim trendovima prisutnim u europskim društvima koji dovode do veće kulturne raznolikosti prijašnjih pretežito homogenih nacionalnih država. Zbog negativnog prirodnog prirasta i značajne ekonomske emigracije iz Hrvatske, kao i zbog potreba tržišta rada, moguće je da će broj migranata u Hrvatskoj rasti (Vukojičić Tomić i Lalić Novak, 2020). Takve promjene dovode do potrebe oblikovanja državnih javnih politika kako bi one mogle odgovoriti na potrebe novonastalih manjina. U tom kontekstu integracija podrazumijeva dvostrani proces u kojemu nove manjine sudjeluju u temeljnim područjima

društva države primateljice i identificiraju se s njom, a da se ne odreknu prijašnjeg kulturnog identiteta (Vukojičić Tomić i Lalić Novak, 2020). Za sada je politika integracije migranata u Hrvatskoj još uvijek u ranoj fazi razvoja i razvija se najviše pod utjecajem Europske unije te se usmjerava najviše na izbjegličku populaciju. Indeks razvijenosti politika integracije migranata za 2014. godinu iznosio je 44/100 što upućuje na to da migrantska populacija u Hrvatskoj nije u jednakom položaju s obzirom na većinsku populaciju (Vukojičić Tomić i Lalić Novak, 2020). Kako Hrvatska spada u nove imigracijske zemlje, u kojoj se još nisu profilirale nove imigrantske zajednice ili je na samom početku tog procesa, mogla bi preuzeti dobre prakse i znanja iz drugih zemalja u kojima je imigracija u većim brojevima prisutna dulje radi kreiranja nacionalnih i lokalnih javnih politika. Izabrani model integracijskog pristupa ovisi o karakteristikama društva države primateljice i o karakteristikama, opsegu, strukturi same imigrantske populacije (Vukojičić Tomić i Lalić Novak, 2020).

2.1. MIGRACIJE I JEZIK

Migracije imaju značajne posljedice na društva iz kojih se emigrira, na primateljska društva i na samu imigrantsku populaciju (Lewis, 1982; prema Kerswill, 2006). Demografska ravnoteža između društva koja primaju i šalju migrantsku populaciju se mijenja, imigranti su često ekonomski aktivni i mladi, ali u novoj sredini stvaraju novu etnolingvističku skupinu koja se povezuje s većinskom zajednicom. Promjene u korištenju jezika mogu biti interno i eksterno motivirane kao i motivirane ekstralingvističkim (socijalno-političkim, ekonomskim) faktorima (Farrar & Jones, 2002; prema Kerswill, 2006). Migracije se mogu smatrati glavnim ekstralingvističkim faktorom koji dovodi do promjene pri jezičnoj uporabi (Kerswill, 2006).

Kada sagledamo jezičnu kartu Hrvatske, vidljivo je da većinu jezičnih manjina čine pripadnici nacionalnih manjina. Nacionalne manjine definiraju se kao zajednice koje se od ostalog stanovništva razlikuju po jeziku, kulturi ili vjeri, a njihovo postojanje je često rezultat prekrajanja državnih granica ili postojanja etničkih skupina koje nemaju svoju nacionalnu državu (Vukojičić Tomić i Lalić Novak, 2020). Hrvatski Ustav izrijekom navodi 22 nacionalne manjine kojima se uz ravnopravnost jamči i sloboda izražavanja vlastitog identiteta i služenje vlastitim jezikom i pismom (Ustav Republike Hrvatske, NN, 56/90, 135/ 97, 113/00, 28/01, 76/10, 5/24). Nove migrantske zajednice, s druge strane, predstavljaju etnokulturne ili alohtone manjine koje čine pretežito ekonomski imigranti, izbjeglice i njihovi potomci koji žive u zemlji različitoj od one iz koje su potekli (Vukojičić Tomić i Lalić Novak, 2020). Nacionalne manjine

i nove imigrantske zajednice imaju mnoga jednaka prava, kao što su pravo na nediskriminaciju, pravo na očuvanje svojih grupnih identiteta te pravo na sudjelovanje u kulturnom, društvenom i ekonomskom životu države primateljice (Medda-Windisher, 2016; prema Vukojčić Tomić i Lalić Novak, 2020). Podjela na nacionalne ili autohtone manjine i nove etnokulturne ili alohtone manjine ipak je značajna zato što su nacionalnim manjina domaćim zakonodavstvom i međunarodnim ugovorima zajamčena veća prava kao i veći stupanj autonomije (Čačić-Kumpes i Kumpes, 2005; prema Vukojčić Tomić i Lalić Novak 2020). U sadašnjem trenutku moguće je tek anticipirati događaje, ali postavlja se pitanje bi li Hrvatska mogla primijeniti neki model zaštite prava nacionalnih manjina pri procesu integracije nove imigrantske populacije (Tatalović i Jakašević, 2016; prema Vukojčić Tomić i Lalić Novak, 2020).

2.2. IMIGRANTSKE OBITELJI

Obiteljske migracije u kontekstu Europske unije odnose se na migracije nuklearne obitelji koja obuhvaća bračne drugove i njihovu djecu, najčešće do 18 godina starosti (Kofman, 2004). U većini slučajeva osnova za ulazak u europske zemlje je tradicionalni bračni obrazac, dok se u manjini zemalja kao obitelji priznaju i istospolni parovi koji žive zajedno (Kofman, 2004). Ovisno o zemlji Kofman (2004) navodi da se roditelji mogu kasnije pridružiti ostatku obitelji, ako su ovisni o njima (Danska, Španjolska), zbog humanitarnih razloga (Njemačka) ili ako imaju ozbiljne poteškoće (Nizozemska).

Imigracija ima značajnu ulogu u oblikovanju odnosa unutar obitelji. Promjene koje članovi obitelji doživljavaju mogu utjecati na postojeće obrasce ponašanja i promijeniti prijašnju atmosferu koja je postojala. Imigrantske obitelji izloženi su suočavanju s promjenama uloga unutar obitelji, otuđenjem i konfliktima vezanim za identitet (Ritsner i Ponizovsky, 1999; prema Tannenbaum i Howie, 2002). Tannenbaum i Howie (2002) istraživali su povezanost između percepcije obiteljskih odnosa i odnosa prema roditeljskom i novom jeziku. Djeca koja su odrastala u obiteljima koje su kohezivne imaju veću tendenciju da internaliziraju vrijednosti prisutne u obitelji i s time povezano korištenje jezika iz zemlje porijekla koji se govori kod kuće (Tannenbaum i Howie, 2002). Djeca u obiteljima koje su pokazivale manje kohezivne odnose i u kojima se naglašavala samostalnost bila su sklonija korištenju novoga jezika i pokazivala su slabiju motivaciju da zadrže znanje starog jezika (Tannenbaum i Howie, 2002). Za uspješnu integraciju u novu zemlju bitno je da roditelji imaju osjećaj kontrole nad svojim životom i

odlukama koje donose uz postojanje faktora kao što su stalna rutina, povjerenje, razumnost i mogućnost predviđanja ishoda (Lunneblad, 2017). Uz uspostavljanje suradnje s obrazovnim sustavom Lunneblad (2017) navodi kako je posebno bitna podrška roditeljima ranjive djece koja su prošla neki oblik traume (progon, put do odredišta) te izgradnja povjerenja između roditelja i institucija. Naglasak bi pritom bilo poželjno stavljati na izgradnju novih iskustava (Lunneblad, 2017).

2.3. DJECA IMIGRANTI

U ovom dijelu rada fokus će biti na djeci migrantima prve generacije i specifičnostima vezanim za tu populaciju. Djecu koja su migrirala s obitelji može se podijeliti u dobne skupine prema vremenu migracije. Prvu skupinu čine djeca koja su migrirala u dobi mlađoj od 5 godina, drugu djeca koja su migrirala u dobi srednjeg djetinjstva, između 6 i 12 godina, te onih koji su imigrirali u kasnoj adolescenciji u dobi od 12 do 17 godina (Rumbaut i Komaie, 2010). Najmlađa generacija, koja je migrirala prije školske dobi, po iskustvu prilagođavanja bliža je drugoj generaciji rođenoj u zemlji jer nema puno sjećanja na prijašnju zemlju i kulturu. Srednja generacija ima mnoga iskustva i sjećanja iz zemlje porijekla te je u većini slučajeva tamo započela školovanje (Rumbaut i Komaie, 2010). Najstarija generacija, koja je imigrirala u razdoblju kasne adolescencije, prema iskustvu prilagodbe ima najviše zajedničkog s prvom generacijom odraslih nego s drugom djecom (Rumbaut i Komaie, 2010). Djeca se nakon imigriranja u stranu zemlju često nalaze u zahtjevnom položaju jer od njih postoje velika očekivanja da se ostvare i uspiju u novom društvu, dok u isto vrijeme postoji očekivanje da zadrže vezu s tradicijom, kulturom i jezikom zemlje iz koje su emigrirali (Mirsky, 1993; prema Tannebaum i Howie, 2002). Djeca se na taj način nalaze u određenom konfliktu lojalnosti između stare i nove kulture, a tu posebno mjesto zauzima usvajanje novog i održavanje starog jezika. Oni u novoj zemlji često prvi usvoje strani jezik te tako postanu vodiči, predstavnici i prevoditelji roditeljima te to može narušiti roditeljski autoritet (Lee, 1996; prema Tanenbaum i Howie, 2002). Mnoge studije pokazuju da se djeca imigranti često nalaze u nezahvalnom položaju u obrazovanju i često ne ostvaruju isti uspjeh kao njihovi vršnjaci koji su rođeni u zemlji (Rong & Brown, 2001).

Domaća istraživanja vezana za djecu imigrante prvenstveno se fokusiraju na izbjegličku populaciju. Autorice Perić i Merkaš (2020) istraživale su iskustva prilagodbe djece tražitelja azila iz zemalja Bliskog istoka u dobi od 8 do 16 godina. Rezultati istraživanja pokazuju, u

skladu sa stranim istraživanjima, da djeca imaju više prilika učiti hrvatski jezik od njihovih roditelja te im to često daje dodatnu odgovornost. Većina je djece navodila da im je učenje hrvatskog jezika lako te da im je važno da im u tome pomažu vršnjaci i nastavnici (Perić i Merkaš, 2020). U istom istraživanju djeca navode pozitivna iskustva života u Hrvatskoj i želju da nastave ovdje živjeti. Od potreba navode potrebu za sigurnošću, domom, dodatnim poticajima za učenje hrvatskog jezika i uključivanjem u školske aktivnosti (Perić i Merkaš, 2020).

Djeca migranti osjećaju veliku potrebu za formiranjem prijateljstava i vršnjačkom podrškom te uklapanjem u novu sredinu (Jelić i sur., 2023). Kako bi se to omogućilo potrebno je osigurati interkulturalni vid integracijskog procesa i dostatnu podršku roditelja u svim pogledima kako se njihov stres u vezi privikavanja na novu sredinu ne bi negativno odrazio na djecu. U jezičnom pogledu potrebno je da se djeci osigura dodatna nastava hrvatskoga jezika i podrška pri svladavanju drugih predmeta zbog moguće razlike u kurikulumima (Vrdoljak i sur., 2022). Iako je ovladavanje hrvatskim jezikom osnovni preduvjet za jednake mogućnosti sudjelovanja u društvu, potrebno je također omogućiti djeci pozitivno identificiranje sa svojim materinskim jezikom i kulturom kako se djeca ne bi osjećala da moraju birati između dvije kulture. U međunarodnom kontekstu na to se obvezala Republika Hrvatska kao potpisnica Konvencije o pravima djeteta. Djetetova prava, prema tome, u pravnom se smislu mogu sistematizirati na osobna, društvena, obrazovna, zdravstvena, socijalna, ekonomska, kulturna i pravosudno-zaštitna (Hrabar, 2007). „Kulturna prava djecu štite u državama koje imaju etničke, vjerske ili jezične manjine“ (Hrabar, 2007.:231). U članku 29. navodi se da se države stranke potpisnice zalažu za obrazovanje djeteta prema poticanju poštivanja djetetovih roditelja i djetetova kulturnog identiteta, jezika, vrijednota, nacionalnih vrijednota zemlje u kojima dijete živi i zemlje iz koje dijete potječe te poštivanje civilizacija koje se od njega razlikuju (Konvencija o pravima djeteta, SI. I. SFRJ 15/90, NN-MU 12/93, 20/97). Nadalje članak 30. Konvencije o pravima djeteta obvezuje zemlje članice da poštuju pravo djeteta koje pripada jezičnoj, vjerskoj ili etničkoj manjini da u zajednici s ostalim članovima njegove grupe ima pravo ispovijedati svoju vjeru, uživati svoju kulturu i govoriti svoj jezik (SI. SFRJ. 15/90, NN-MU 12/93, 20/97). „Konvencija o pravima djeteta stvorila je matricu za postupanje s djecom i priznavanje djece posebnim ovlaštenicima njihovih specifičnih prava“ (Hrabar, 2007.: 225)

U okviru struke socijalnog rada moguće je pružiti pomoć djeci migrantima u okviru savjetovaniškog rada. Takav savjetovaniški rad može biti u individualnom ili grupnom obliku i

koristi se u rješavanju problema ugroženih osoba kao što su ublažavanje traumatizacije, olakšavanje socijalne prilagodbe na novu situaciju, strukturiranje očekivanja i prihvaćanje realnosti, vraćanju sigurnosti u sebe i pružanju psihosocijalne podrške (Lalić, 2014; prema Pezerović i Milić Babić, 2016). U takvom radu posebnu važnost ima stav savjetovatelja, ozračje dobrodošlice i kontakt neopterećen pozadinom iz koje dijete dolazi (Pezerović i Milić Babić, 2016).

3. JEDNOJEZIČNOST I VIŠEJEZIČNOST

Pojam jednojezičnog govornika označava osobu koja ima znanje jednoga jezika, ali i moguće marginalno znanje drugih jezika (Elis, 2006; prema Richard i Schmidt, 2002).

Prema toj definiciji vidimo problem postavljanja granica između jednojezičnosti i dvojezičnosti. S druge strane, Edwards (2012) navodi da su svi pojedinci u današnjem svijetu dvojezični jer ne postoji osoba u svijetu koja ne poznaje barem neku od riječi koje ne pripadaju njezovom ili njenom materinskom jeziku. Skutnabb-Kangas (1989) negativno definira jednojezične govornike kao one koji nisu dvojezični ili višejezični. Autorica objašnjava da jednojezični govornici pripadaju privilegiranoj manjini koji u svim situacijama mogu funkcionirati koristeći se samo jednim jezikom (Skutnabb-Kangas, 1989). Iz toga proizlazi da dvojezični i višejezični ljudi većinom ne govore više jezika jer misle da je to poželjno, već jer prvenstveno moraju naučiti jedan ili više jezika osim svog materinskog jezika. Vidljivo je da različiti jezici imaju različita politička prava koja nemaju veze s njihovim lingvističkim karakteristikama. Kao najkritičniji stav prema jednojezičnosti Skutnabb-Kangas (1989) navodi da jednojezičnost istovremeno znači i monokulturalizam, tj. dopuštanje izražavanja kulture samo jedne društvene skupine ili etniciteta. S tim povezano, jednojezičnost vrlo često može značiti da su druge manjinske jezične skupine u nepovoljnom položaju.

Višejezičnost u individualnom smislu označava sposobnost osobe da komunicira na više jezika što doprinosi visokoj kulturnoj osjetljivosti. Višejezičnost se također može odnositi na sposobnost institucija, društava i grupa da redovito koriste više od jednog jezika u svakodnevnom životu (Franceschini, 2011).

3.1. PRAVO NA MATERINSKI JEZIK

Materinski jezik prvi je jezik koji dijete uči i koji ima bitnu ulogu u socijalizaciji djeteta. Osim toga, materinski jezik često se veže s osjećajem pripadanja određenoj nacionalnoj ili etničkoj

zajednici (Skelin Horvat i Muhvić-Dimanovski, 2012). Velik broj definicija materinskog jezika može se podijeliti prema kriteriju podrijetla (koji jezik dijete kao prvi govori s članovima obitelji), kompetencija (koji jezik dijete najbolje zna), funkcije (kojim se najviše služi u svakodnevnom životu) te identifikacije (koji jezik osoba smatra svojim materinskim jezikom). Definicije koje se temelje na funkcionalnoj komponenti i komponenti kompetencija posebno su štetne za djecu govornike manjinskih jezika jer ta djeca često nemaju mogućnost izbora jezika kojim se najviše služe u široj zajednici (Skutnabb-Kangas, 1989). Stoga su djeci često kompetencije na tom jeziku ograničene, ali to ne znači da taj jezik nije njihov materinski jezik. Pri određivanju materinskog jezika kod djece migranata i sve manjinske djece potrebno je koristiti kombinacije definicija, a posebno ne zanemariti kriterij samoidentifikacije i podrijetla, tj. koji se jezik naučio prvi jer ti kriteriji odražavaju najvišu svijest o jezičnim ljudskim pravima djece (Skutnabb-Kangas, 1989). Elementi koji bi se također trebali uzeti u obzir pri određivanju materinskih jezika kod manjinske djece su da osoba može imati različite materinske jezike, ovisno o tome koja se definicija primjenjuje, te da se materinski jezik osobe može promijeniti kroz život (Skutnabb-Kangas, 1989).

4. OBRAZOVANJE DJECE MIGRANATA U REPUBLICI HRVATSKOJ

U procesu integracije migrantske populacije posebno veliku ulogu ima predškolsko i osnovnoškolsko obrazovanje. Iskustvo djece izbjeglica u kontekstu obrazovnih institucija posebno je bitno za usvajanje hrvatskoga jezika, sklapanja prijateljstava s drugom djecom i kasnijih rezultata u akademskom obrazovanju. Populacija djece migranata u školama utječe i na razvoj tolerancije i kritičnog mišljenja kod druge djece te može doprinijeti smanjenju predrasuda i stereotipa o određenim nacijama i kulturama (Eurydice, 2019). Za djecu migrante, kao i za drugu socijalnu ugroženu djecu bitno je osigurati socijalnu uključenost na svim razinama obrazovanja. Stoga je veliku važnost potrebno stavljati u razvoj obrazovnih politika i u prakse socijalnog uključivanja na području odgoja i obrazovanja. Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (2024) na internetskoj stranici Migracije.hr. navodi razine obrazovanja koje su dostupne stranim državljanima i osobama bez državljanstva, kao što su predškolski odgoj, osnovnoškolski odgoj i obrazovanje, srednjoškolski odgoj i obrazovanje, te visoko obrazovanje. Škole omogućuju organiziranje individualnih ili skupnih satova obrazovanja kako bi se nadoknadio nedostatak u znanju ostalih nastavnih predmeta i dodatno usvojio hrvatski jezik. Ako je učenik uključen u nastavu po principu paralelnog učenja, on neće biti ocjenjivan već praćen radi socijalizacije i usvajanja jezika (MRMSOSP, 2024). Konvencija o pravima djeteta donesena 1989. propisuje da je djeci potrebno osigurati pravo na obrazovanje kako bi ona mogla u potpunosti razvijati svoju osobnost, talente, mentalne i fizičke sposobnosti te promovirati mir i međusobnu toleranciju (Konvencija o pravima djeteta, 1989. članak 29). Godine 2011. donesen je Program hrvatskoga jezika za pripremnu nastavu za učenike osnovne i srednje škole koji ne znaju ili nedovoljno dobro poznaju hrvatski jezik u trajanju od sedamdeset sati tijekom jedne nastavne godine. U slučaju da se nakon evaluacije znanja jezika pokaže da je stupanj znanja i dalje nedovoljan za pohađanje nastave moguće je omogućiti intenzivne tečajeve kako bi se ispunile praznine u znanju. Župarić-Iljić & Mlinarević (2016) navode da iako se na razini države čine napori s ciljem da se djeci migrantima omoguće jednake šanse u odgojno-obrazovnim sustavu postoji raskorak između normativnog zakonskog okvira i praktičnih rješenja i potreba te populacije na terenu.

4.1. OBRAZOVANJE I INTEGRACIJA DJECE BEZ PRATNJE

Prema podacima MUP-a od 2006. do kraja srpnja 2014. godine u Hrvatsku je ušlo 3255 djece bez pratnje, od čega 400 tražitelja azila bez pratnje (Župarić-Iljić i Mlinarić, 2016). Najviše ih

je bilo iz ratnih ili konfliktnih zona: Afganistan, Pakistan, Somalija, Sirija i Alžir. U više od 95% slučajeva radi se o muškoj populaciji, u najvećoj mjeri u dobi od 16 i 17 godina (Župarić-Iljić i Mlinarić, 2016).

Prve mjere koje se poduzimaju po dolasku djece bez pratnje na teritorij Republike Hrvatske su utvrđivanje identiteta i dobi maloljetnika inicijalnim razgovorom. Postupak identifikacije obuhvaća upoznavanje i informiranje djeteta o zemlji dolaska i njegovim zajamčenim pravima, prikupljanje osobnih podataka, početnu procjenu potreba djeteta bez pratnje te postupanje u slučaju izražavanja namjere (Protokol o postupanju prema djeci bez pratnje, 2018). Identitet osobe nije uvijek lako utvrditi jer je velik broj djece bez dokumenata i daju netočne informacije o svojoj dobi jer postoji rasprostranjeno uvjerenje da će iskazivanjem mlađe dobi dobiti bolji status. Ukoliko se dob djeteta ne može utvrditi i sumnja se u izrečenu dob osobe, prihvaća se izjava maloljetnika pod uvjetom da se osoba ne smatra starijom od 21 godinu (Intervju s Gordanom Babić, socijalnom pedagoginjom u Centru za pružanje usluga u zajednici Zagreb-Dugave, Zagreb, 12. prosinca 2023). Najveći broj djece koji pristigne bez pratnje ne zadržava se u zemlji te ju napušta nakon jednog dana (Intervju s Gordanom Babić, socijalnom pedagoginjom u Centru za pružanje usluga u zajednici Zagreb-Dugave, Zagreb, 12. prosinca 2023). Komunikacija s djecom bez pratnje može biti otežana jer je po njihovu dolasku u praksi zajamčena mogućnost sporazumijevanja na engleskom ili francuskom jeziku, a sporazumijevanje pomoću prevoditelja na drugim jezicima (arapskom, farsiju) najčešće tek po izražavanju namjere za pokretanje dobivanja statusa azila (Župarić-Iljić i Mlinarić, 2016). Ako dijete bez pratnje ostane u zemlji, dodijeljen mu je posebni skrbnik koji ga zastupa. Skrbništvo za posebne slučajeve je vrsta skrbništva koju karakterizira vremensko ograničenje i sadržajna selektivnost pružanja skrbničke zaštite, a da se pritom ne dira u poslovnu sposobnost štíćenika (Hrabar, 2007.: 430). Prema odredbama Obiteljskog zakona posebni skrbnik imenovan je radi zaštite pojedinih osobnih i imovinskih prava djeteta (Obiteljski zakon, NN, 103/12, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23). Zakon o socijalnoj skrbi prepoznaje djecu bez pratnje kao ranjivu skupinu korisnika te im jamči socijalnu uslugu smještaja u kriznim situacijama i uslugu organiziranog stanovanja. Djeca bez pratnje imaju pravo ostvariti i naknadu za osobne potrebe korisnika smještaja i jednokratnu naknadu ako nisu u mogućnosti podmiriti osnovne životne potrebe (Zakon o socijalnoj skrbi, NN, 18/22, 46/22, 119/22, 71/23, 156/23). Moguće je uzeti u obzir i reunifikaciju s obitelji u kasnijoj fazi uz poštovanje načela najboljeg interesa djeteta (Intervju s Gordanom Babić, socijalnom pedagoginjom u Centru za pružanje usluga u zajednici

Zagreb-Dugave, Zagreb, 12. prosinca 2023). U tom smislu postoje brojne nedosljednosti koje otežavaju puno ostvarivanje prava djece bez pratnje.

Zakonodavni okvir koji predviđa pravo na obrazovanje djece stranih maloljetnika bez pratnje je Konvencija o pravima djeteta i Konvencija o statusu izbjeglica. Njima se na području nacionalnog zakonodavstva mogu pribrojiti i Zakon o strancima i Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi koji također jamče pravo na obrazovanje i učenje hrvatskoga jezika (Župarić-Iljić i Mlinarić, 2016).

Obrazovanje je izrazito bitno za tu populaciju djece jer im osim potrebnih znanja i vještina omogućuje uklapanje u novo društvo i usmjeravanje prema društveno prihvatljivim aktivnostima. Edukacija stoga nudi višestruku korist jer na psihološki način djeluje kao distrakcija traumatizirane djece, omogućuje stjecanje znanja i vještina koje ih oblikuju u produktivne i tolerantne građane i djeluje kao prevencija devijantnog ponašanja (Župarić-Iljić i Mlinarić, 2016; prema Brown 2001).

Pitanje prava na obrazovanje je za tu populaciju primarno određeno njihovim pravnim statusom. Podaci pokazuju da je tek izmjena Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi omogućila ograničeni pristup obrazovanju za nezakonite migrante (Župarić-Iljić i Mlinarić, 2016). Prije nego što se učenik uključi u školski sustav, potrebno je napraviti provjeru znanja hrvatskoga jezika. Velik broj prava zajamčenih zakonom ne ostvaruje se u praksi u većini slučajeva zbog kratkog zadržavanja te populacije u zemlji (Župarić-Iljić i Mlinarić, 2016). U slučajevima kada se ta populacija zadrži, potrebne mjere provode se većinom selektivno. Primjerice, primijećeno je da se učenici za pomoć u učenju, kada ne razumiju gradivo, obraćaju pretežito volonterima koji ih poučavaju. Velik broj nevladinih organizacija u tom slučaju na volonterskoj i dobrovoljnoj razini preuzeo je obvezu koju bi inače trebao ispunjavati državni sustav školovanja (Župarić-Iljić i Mlinarić, 2016).

4.2. PODRŠKA U INTEGRACIJI DJECE U OBRAZOVNI SUSTAV

Uključivanje djece migranata u obrazovni sustav može se smatrati jednim od najbitnijih elemenata integracije.

Projekti kao što su Integracija djece izbjeglica u školama omogućuju poticanje prihvaćanja djece izbjeglica i širenje tolerancije kroz poticanje odnosa domicilne i izbjegličke djece. Na području grada Zagreba školske godine 2019./2020. 28 djece izbjeglica pohađalo je vrtiće, a 32 osnovnoškolsko obrazovanje (Prpić, I., 2020., prema Vrdoljak i sur., 2022). Istraživanje koje

su proveli Vrdoljak i sur. (2022) na zagrebačkom području može dati uvid u potrebe djece izbjeglica koje nisu adekvatno ispunjene. Na početku, potrebno je omogućiti bolju pripremljenost škola i nastavnika na dolazak djece izbjeglica u škole. Integracija djece teža je i ako druga djeca u razredu nisu odgovarajuće pripremljena na njihov dolazak te stoga mogu razviti krive predodžbe o tome zašto su djeca došla u njihov razred (Vrdoljak i sur., 2022). Bitan faktor pritom je da je školska dob vrlo je pogodna za poboljšanje ponašanja i stavova prema drugim članovima grupa, a djeca su sklonija mijenjanju stavova od odraslih pod utjecajem vršnjaka, nastavnika i roditelja (Jelić i sur., 2023). U tom kontekstu bilo bi potrebno organizirati edukacije koje bi pripremile učitelje i nastavnike kako mogu poučavati nove učenike i informirati ih o specifičnostima vezanima za djecu kao što kulture iz kojih dolaze ili način nošenja s određenim traumama kod djece (Bartulović i Širanović, 2020).

U razdoblju od 2019.-2023. na području grada Zagreba provedeni su dva tipa programa namijenjena integraciji djece. Prvi program bio je usmjeren na razrede u kojima još nije bilo djece izbjeglica, kako bi se domicilna djeca pripremila na njihov dolazak, dok je drugi program namijenjen razvijanju programa zajedničkog jezika za razrede koje već pohađaju učenici izbjeglice (Vrdoljak i sur., 2022). Prvi tip programa provodio se po principu zamišljenog pozitivnog kontakta s djetetom izbjeglicom. Voditelj radionice pročitao bi početak scenarija i smjestio ga u određeni kontekst, a zatim bi djeca dalje razradila kako bi taj susret izgledao kroz pisanje sastava ili crtanje uz postavljanje pitanje za pojačavanje grupnog učinka. Pitanja poput: „Kako ste razgovarali?“ i „O čem ste pričali?“ pomogla bi djeci da vizualiziraju kontakt s novim djetetom (Jelić i sur., 2023). Drugi tip intervencijskog programa temeljio se na metodi suradničkog učenja u kojem su sudjelovali i domaći učenici i učenici izbjeglice (Jelić i sur., 2022). Takav tip programa temelji se na Allportovoj hipotezi međugrupnog kontakta koji pretpostavlja četiri uvjeta: jednak status grupa, zajednički nadređeni cilj, međuovisnost grupa i mogućnost suradnje (Jelić i sur., 2022). Aktivnosti oblikovane po metodi suradničkog učenja uključivale su radionice koje potiču uzajamni kontakt i koordinaciju pokreta u timskom radu, radionice za učenje pojmova na hrvatskome znakovnom jeziku, radionice za poticanje međusobnog poučavanja i razvoj vještina vizualne percepcije i prostornih odnosa i radionicu glazbene slagalice za usklađivanje ritmova (Jelić i sur., 2023).

U pogledu obrazovnog sustava postoji i problem nepostojanja službenog realističnog protokola za inicijalno testiranje i raspoređivanje djece u razrede. Djeca su najčešće smještena u niže razrede koji ne odgovaraju njihovoj dobi zbog nedostataka u znanju kako bi lakše mogla pratiti obrazovni kurikulum (Vrdoljak i sur., 2022). S druge strane, ta djeca često znaju biti u

nepovoljnijem položaju u društvenom smislu jer tada teže sklapaju prijateljstva i održavaju društvene veze. U pogledu usvajanja školskog gradiva djeca izbjeglice od školskog su sustava često označena kao nedovoljno motivirana i lijena (Vrdoljak i sur., 2022). To što se može interpretirati kao manjak truda često je posljedica nedovoljnog razumijevanja jezika i manjka sposobnosti koncentriranog praćenja nastave. Veliku ulogu u procesu uključivanja u škole imaju i stavovi učitelja i nastavnika. Nastavnici koji predaju u razredima sa značajnijim brojem izbjegličke djece mogu biti u opasnosti od sindroma sagorijevanja te je potrebno da im se omoguće dodatne edukacije i podrška od stručnih suradnika (Vrdoljak i sur., 2022). Smjernice koje za integraciju djece izbjeglica u obrazovni sustav i šire okruženje daju autorice Bartulović i Širanović (2020) daju se podijeliti u tri podgrupe: 1) odnos prema djetetu, 2) pristup nastavnika- kultiviranje refleksivnosti, 3) odnos prema zajednici-povezujuća kultura škole i školskog okruženja. Cjelina odnos prema djetetu referira se na utvrđivanje stvarne razine znanja učenika, osiguravanje kvalitetne nastave hrvatskoga jezika, osiguravanja asistenta u nastavi, osiguravanje psihološke podrške djeci i njihovim obiteljima i uvažavanje vjerskog identiteta učenika. Pristup nastavnika-kultiviranje refleksivnosti preporučuje korištenje individualiziranog pristupa, izbjegavanje milosrdnoga pristupa (npr. poticanje simboličkog umjesto istinskog sudjelovanja), ravnopravno uključivanje svih učenika izbjeglica u sve aktivnosti (kroz izlazak na ploču, čitanje, davanje rješenja), upoznavanje nastavnika sa sociokulturnim kontekstima iz kojih učenici dolaze, angažiranje nastavnika u upoznavanju učenika izbjeglica kao osoba, savladavanje osnovnih fraza na materinskom jeziku, dodatno usavršavanje nastavnika na temu interkulturalnog obrazovanja i kvalitetna suradnja između nastavnika i asistenta u nastavi. Povezivanje škole i okruženja može se ostvariti kroz organiziranje supervizijskih sastanaka za nastavnike i druge djelatnike škole, umrežavanja škola i nevladinih organizacija i suradnja s Ministarstvom znanosti i obrazovanja i Agencijom za odgoj i obrazovanje, osmišljavanje dodatnih izvannastavnih aktivnosti, posvećivanje pozornosti pravilnom izgovaranju imena i prezimena učenika i organiziranje prostora škole tako da se učenici izbjeglice osjećaju dobrodošlo kao punopravni članovi zajednice (Bartulović i Širanović, 2020).

Provedena istraživanja pokazuju i mogućnost rada na razvoju interkulturalnih kompetencija kod budućih nastavnika uz pomoć reflektivnog pisanja i međukulturalne simulacije (Batarelo Kokić, 2014). U nekim slučajevima nastavnici potiču domicilnu djecu da budu potpora u usvajanju gradiva što može stvoriti teret pri praćenju nastave za njih.

U obrazovnom kontekstu postoji i problem ocjenjivanja učenika jer nije dokraja razrađeno na koji način postupati kada djeca ne razumiju dobro hrvatski jezik i u kojem stupnju školski program treba biti prilagođen individualnim potrebama učenika (Vrdoljak i sur., 2022). Stoga bi bilo potrebno djeci pružiti dodatnu podršku pri usvajanju nastavnih sadržaja izvan škole u vidu individualnog ili grupnog poučavanja. Takvu dodatnu pomoć u učenju i usvajanju jezika moguće je ostvariti kod nevladinih organizacija kao što su Crveni križ, Are you Syrious i Isusovačka služba za izbjeglice. U nekim slučajevima volonteri, koji volontiraju kao pomoć u učenju obiteljima, mogu djelovati i kao medijatori između djece migranata, njihovih roditelja i školskog sustava jer poznaju bolje hrvatski školski sustav i mogu pomoći u sporazumijevanju. Osim pomoći pri usvajanju gradiva i usvajanju jezika, bitnu ulogu u procesu integracije imaju i socijalne potrebe učenika i poticanje kontakta između domicilnih i stranih učenika. Potrebno je osigurati sigurno okruženje za djecu promovirajući politiku nulte tolerancije na diskriminaciju i rasizam. To se može postići postizanjem suradnje sa stručnim suradnicima i roditeljima djece kako bi se razvila politika prihvaćanja i poštovanja različitih identiteta.

Jelić i sur. (2023) proveli su istraživanje o stavovima prema djeci izbjeglicama u osnovnim školama na području grada Zagreba koje pokazuje pozitivne stavove djece prema toj populaciji s malom razlikom između razreda u kojima su prisutna djeca izbjeglice i u kojima nisu. Karakteristike koje bi druga djeca pripisala djeci izbjeglicama su pozitivnije ukoliko idu u razred s njima, tj. u većoj mjeri ih smatraju prijateljski raspoloženima, urednima i pristojnima. Ohrabrujuće je što su sva djeca navodila su kako su nastavnici poticali druženje s djecom izbjeglicama (Jelić i sur., 2023). Isto tako u istraživanju Jelić i sur. (2023) ispitivana je socijalna distanca, tj. kakve su vrste odnosa djeci prihvatljive (da idu u isti razred, da se druže izvan škole, da sjede u klupi). Većina djece dala je odgovor da bi sjedili u klupi s djecom izbjeglicama i družili se s njima izvan škole, a više od polovice bi ih prihvatilo za najboljeg prijatelja ili prijateljicu. Takvi stavovi upućuju na nisku razinu socijalne distance hrvatskih učenika. Djeca su bila upitana i za mišljenje o tome na koji način se trebaju ponašati djeca izbjeglice kad dođu u Hrvatsku, u kontekstu prihvaćanja hrvatske kulture i zadržavanja vlastite. Učenici su odgovorili da obje komponente smatraju bitnima, što upućuje na pozitivan odnos prema integraciji (Jelić i sur., 2022). Ponovno je bila vidljiva mala distinkcija između učenika koji su u svome razredu imali djecu izbjeglice i onih koji nisu. Djeca koja su se družila s izbjeglicama bila su manje sklona vidjeti asimilaciju kao poželjan ishod tj. nisu smatrali potrebnim da ta djeca u potpunosti napuste svoju kulturu jer su ih upoznali (Jelić i sur., 2023). Za učenike

izbjeglice i osjećaj dobrodošlice bilo je bitno da im se djeca u razredu na početku predstave, da se žele družiti s njima i pomoći im učenju hrvatskoga jezika.

Osim na području grada Zagreba i Zagrebačke županije radionice pod nazivom "U čemu je razlika ako sam različit" provodio je Hrvatski crveni križ 2018. godine obuhvaćajući polaznike i iz Krapinsko-zagorske županije, Karlovačke županije, Međimurske županije, Sisačko-moslavačke županije, Varaždinske županije i Koprivničko-križevačke županije (Agencija za odgoj i obrazovanje). Radionice su bile namijenjene koordinatorima u osnovnim i srednjim školama za provedbu Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja, učiteljima i nastavnicima osnovnih i srednjih škola te stručnim suradnicima na području kako bi tim kadrovima omogućavale dobivanje specijaliziranih znanja o tome kako koristiti suradničko i interaktivno podučavanje, prepoznati postupke koji vode u trgovanje ljudima, prepoznati situacije koje vode u ugrožavanje sigurnosti djeteta, osposobljenost za rad s učenicima na temu prevencije diskriminacije, vještine u vezi suzbijanja stereotipa i primjenu metoda zaštite ljudskih prava u Hrvatskoj (Agencija za odgoj i obrazovanje). Primjer različitih aktivnosti i radionica namijenjenih osnovnim i srednjim školama, kako bi se olakšao proces integracije djece migranta i povećala njihova socijalna uključenost, proveo je na području grada Siska i okolice Crveni križ u razdoblju od 2018.- 2020. godine. Program pod nazivom "Upoznaj i prihvati" sastojao se od edukacija i pripreme djece na koji način mogu zajednički djelovati kao razred i pomoći novoj djeci da se uklope i organiziranja izvannastavnih aktivnosti poput nogometnih turnira, izrade rukotvorina, programa kuhanja tradicionalnih jela i slično kako bi se djeca povezala na neformalan i univerzalan način (Intervju s Irenom Barišić, socijalnom radnicom u Gradskom društvu Crvenog križa Sisak, Sisak, 14. ožujka 2024). Gradsko društvo Crvenog križa Sisak organiziralo je i okrugle stolove na kojima su sudjelovali predstavnici odgojno-obrazovnih i zdravstvenih ustanova, predstavnici županije i Merhameta kako bi se lokalna zajednica na što bolji način pripremila na izazove vezane za integraciju (Intervju s Irenom Barišić, socijalnom radnicom Gradskog društva Crvenog križa Sisak, Sisak, 14. ožujka 2024).

4.3. USVAJANJE HRVATSKOGA JEZIKA KAO STRANOG JEZIKA I NJEGOVANJE VIŠEJEZIČNOSTI

Usvajanje hrvatskoga jezika kao stranog jezika dijeli neke zajedničke karakteristike s usvajanjem hrvatskoga jezika kao materinskog. U jednoj i u drugoj kategoriji uspjeh se razlikuje od pojedinca do pojedinca i ovisi o njegovu okruženju, javljaju se fosilizirane greške koje se teško ispravljaju i djeca proizvode iskaze koje nisu nikad čula (Jelaska, 2012; prema Peruško 2023). Kod usvajanja stranog jezika ipak nije dovoljna isključivo izloženost u prirodnim situacijama već je potrebno učiti jezik te ponekad nije moguće napredovati iznad određene razine. Ipak, dobro ovladavanje materinskim jezikom može pomoći kod ovladavanja stranog jezika. Peruško (2023) naglašava da nije poželjno u potpunosti onemogućavati djeci korištenje njihovog prvog jezika na nastavi bez obzira u kojoj mjeri su ovladali hrvatskim jezikom. Strana istraživanja također navode pozitivan utjecaj materinskog jezika na nastavi jer on pomaže učenicima u prenošenju koncepata materinskog jezika na strani jezik te da je prirodno da će djeca ako rade u paru početi koristiti svoj materinski jezik (Phindane, 2020:383; prema Peruško, 2023).

Djeci je svladavanje hrvatskog jezika značajno lakše nego odraslima te ga oni mogu usvajati i nesvjesno. Hrvatski jezik potreban im je za svakodnevnu komunikaciju s okolinom, socijalizaciju s prijateljima i osjećaj prihvaćenosti i pripadnosti. U nastavi je poželjno pratiti interese i teme koje su učenicima bliski (Peruško, 2023). Neke od značajki koje mladi učenici stranog jezika dijele među sobom također jesu: jaka želja za komunikacijom, učenje jezika kroz igru i prenošenje gotovih fraza iz stranoga u materinski jezik (Moon, 2020; prema Peruško, 2023).

Za organizaciju pripremne nastave hrvatskoga jezika bitna je već spomenuta Odluka o programu hrvatskoga jezika za pripremnu nastavu za učenike osnovne i srednje škole koji ne znaju ili nedovoljno dobro znaju hrvatski jezik donesena 2011. godine. 2013. godine donesen je Pravilnik o provođenju pripremne i dopunske nastave za učenike koji ne znaju ili nedostatno znaju hrvatski jezik i nastave materinskog jezika i kulture država podrijetla učenika. Prema čl. 4. uključivanje učenika u pripremnu nastavu donosi se na osnovu mišljenja stručnog povjerenstva škole i županijskog ureda državne uprave ili Gradskog ureda za kulturu i šport grada Zagreba (Pravilnik o provođenju pripremne i dopunske nastave za učenike koji ne znaju ili nedostatno znaju hrvatski jezik i nastave materinskog jezika i kulture države porijekla učenika, NN 15/2013, čl.4. st. 5). Na području grada Zagreba od 2022. godine postoji 17 punktova na kojima se izvodi pripremna nastava. Radi se o 14 osnovnih i 3 srednje škole kojima

gravitiraju učenici iz susjednih područja (Peruško, 2023). Usvajanje hrvatskog jezika predstavlja jedan od najbitnijih koraka u integraciji djece migranta u hrvatsko društvo i izjednačavanju njihovih mogućnosti. Provođenje intervencijskih programa u odgojno-obrazovnom sustavu i organiziranje izvannastavnih aktivnosti doprinosi boljoj uključenosti djece migranta u zajednicu i širenju inkluzije. Stoga se u budućnosti može javiti potreba za zapošljavanjem socijalnih radnika u školama.

5. SOCIJALNI RADNICI U RADU S MIGRANTIMA

Socijalni radnici u radu s migrantskom populacijom najprisutniji su u nevladinim organizacijama i u sustavu socijalne skrbi. Jedna od najaktivnijih organizacija na tom području u Republici Hrvatskoj je Hrvatski Crveni križ. Unutar organizacije Hrvatskog Crvenog križa uspostavljena je Služba za zaštitu migranta koju čine Odjel za pomoć migrantima, tražiteljima azila i raseljenim osobama, Odjel za programe prevencije trgovanja ljudima i psihosocijalnu podršku i Odjel za integraciju osoba pod međunarodnom i privremenom zaštitom (Vučinić i Župarić-Iljić, 2020). Osiguravanje smještaja, pružanje psihosocijalne podrške, socijalnih usluga, pravnih savjeta i opće podrške pri integraciji neki su od načina na koji su socijalni radnici najčešće uključeni u rad s ovom ranjivom populacijom. Integracijska kuća Hrvatskog Crvenog križa mjesto je gdje je migrantima omogućeno savjetovanje sa socijalnim radnicima oko ostvarivanja svojih prava, pravno savjetovanje i učenje hrvatskoga jezika (Vučinić i Župarić-Iljić, 2020). Migrante se također potiče na angažman u zajednici putem volonterskih mogućnosti kako bi se spriječila socijalna isključenost i potaknulo osnaživanje.

Provođenje konkretnih projekata kao što je „Podrška integraciji osoba pod međunarodnom zaštitom i prevencija ksenofobije“ i „ Psihosocijalna podrška i socijalne usluge tražiteljima međunarodne zaštite“ omogućili su organiziranje raznih edukativnih, socijalnih, kulturnih i sportskih aktivnosti te pružanje individualno prilagođenih socijalnih usluga (Vučinić i Župarić-Iljić, 2020). Provedene su aktivnosti prevencije nasilja i socijalnog osnaživanja tražitelja međunarodne zaštite i prevencija diskriminacije u suradnji s lokalnom zajednicom. Iako se najveći dio navedenih aktivnosti odvijao u Zagrebu, Hrvatski Crveni križ ima i mobilni tim koji posjećuje korisnike koji nisu u mogućnosti osobno doći u integracijsku kuću uključujući i socijalne radnike koji rade s djecom bez pratnje koji su smješteni po dječjim domovima diljem Hrvatske (Vučinić i Župarić-Iljić, 2020). Radilo se na tome da se poveća konkurentnost i mogućnost zapošljava migranata na tržištu rada kroz tečajeve za stručno osposobljavanje i suradnju s poslodavcima. Na Svjetski dan izbjeglica 2019. organizirana je izložba u Muzeju

prekinutih veza u Zagrebu „Što smo ostavili iza nas? Priče izbjeglica“ koja prikazuju predmete koji ih podsjećaju na veze s obitelji i domovinom (Vučinić i Župarić-Iljić, 2020). Na taj se način potiče inkluzija i senzibilizacija za životne priče izbjeglica u društvu. Od 2018.-2020. trajao je i transnacionalni projekt „Aktivnosti crvenog križa za integraciju preseljenih i premještenih izbjeglica“ čija je opća svrha bila poboljšati uvjete za integraciju izbjeglica koji borave u Hrvatskoj zajedno s preseljenim i premještenim izbjeglicama iz Grčke, Italije i Turske (Vučinić i Župarić-Iljić, 2020). Uz to cilj je bio osnažiti pružatelje socijalnih usluga i lokalne zajednice. Tiskani su materijali za pomoć snalaženju izbjeglica u društvu, osmišljen tečaj hrvatskoga jezika prilagođen razini pismenosti i obrazovanju korisnika i provedene radionice kulturne orijentacije. Nastavak projekta 2019. uključivao je i radionice za majke s djecom s arapskog i hrvatskog govornog područja koje su družeći se čitale priče djeci na tim jezicima u suradnji s Dječjom knjižnicom Marina Držića u Zagrebu. Taj projekt nastavio se kroz aktivnosti „Multikulti kutića za najmlađe“ namijenjene djeci i njihovim roditeljima kako bi se kroz druženje i knjižnične aktivnosti potakla socijalizacija djece i integracija roditelja (Vučinić i Župarić-Iljić, 2020). Tu je vidljivo da je osim savjetodavnog rada, pružanja socijalnih usluga i psihosocijalne podrške važan segment socijalnog rada s migrantima umrežavanje s različitim institucijama i organizacijama koje omogućuje iznalaženje novih mogućnosti. Mnogi spomenuti projekti financirani su iz fondova Europske unije te u tome kontekstu znanja iz menadžmenta i strategijskog planiranja mogu biti ključna za osmišljavanje projekata i dobivanje sredstava. Socijalno planiranje u zajednici može pridonijeti koordinaciji socijalnih službi (kroz uspostavu koordinacije između različitih socijalo-političkih ustanova), mobilizaciji samopomoći (građanskim inicijativama ili grupama za samopomoć), radu s marginaliziranim grupama u zajednici (izbjeglicama, obiteljima s puno djece) i upućivanju na participaciju (Buck, 1977; prema Žganec i Miljenović, 2011).

Nadalje, u radu s migrantskom i izbjegličkom populacijom socijalni radnici ističu dva primarna problema koja otežavaju njihovu ravnopravnu integraciju u društvo i ostvarivanje jednakih mogućnosti a to su ograničene mogućnosti pronalaska smještaja i komplikacije s ostvarivanjem prava na zdravstvenu zaštitu (Intervju s Lanom Vučinić, socijalnom radnicom u Hrvatskom Crvenom križu, Zagreb, 19. ožujka 2024). Nakon što prođe razdoblje prava na stambeno zbrinjavanje od države izbjegličke obitelji, a pogotovo obitelji s puno djece često su izložene doživljavanju diskriminacije pri pronalasku smještaja. Također imaju i ograničene financijske mogućnosti jer rade na slabo plaćenim poslovima i često je slučaj da samo jedna osoba privređuje što stavlja cjelokupnu obitelj, a posebice djecu u vrlo ranjivu situaciju. Drugi čest

problem koji se javlja je ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu jer ne posjeduju zdravstvenu iskaznicu kao hrvatski državljani te liječnici ponekad nisu dovoljno informirani o njihovim pravima. To otežava postojanje jezične barijere jer nisu svi migranti u mogućnosti objasniti svoju situaciju (Intervju s Lanom Vučinić, socijalnom radnicom u Hrvatskom Crvenom križu, Zagreb, 19. ožujka 2024).

S druge strane, socijalni radnici i drugi stručnjaci iz srodnih područja koji rade s migrantskom populacijom u centrima za pružanje usluga u zajednici u sustavu socijalne skrbi izloženi su puno većoj fluktuaciji korisnika. To su korisnici koji vide Hrvatsku kao tranzitnu zemlju i koji se u centrima najčešće ne zadržavaju više od jednog dana. Iz toga razloga socijalni radnici nisu u mogućnosti započeti proces ostvarivanja prava niti aktivnosti vezane za integraciju. Ipak, i u tim situacijama postoje značajni izazovi za socijalne radnike. Djeca i maloljetnici koje policija dovodi u centre za pružanje usluga u zajednici često imaju već unaprijed zadane rute prema kojima se kreću i često nije moguće odrediti njihov identitet, postoji opasnost od krijumčarenja djece i lažnog predstavljanja osoba kao njihovih rođaka te se javlja društveno neprilagođeno ponašanje (Intervju s Gordanom Babić, socijalnom pedagoginjom u Centru za pružanje usluga u zajednici Zagreb-Dugave, Zagreb, 12. prosinca, 2023).

5.1. INTERKULTURALNI SOCIJALNI RAD

Praksa socijalnog rada u kontekstu rada s migrantima posebice je povezana s razumijevanjem različitih kultura. Tu se javlja pitanje kulturalne ili interkulturalne kompetentnosti socijalnih radnika. Kulturalna kompetentnost može se na najjednostavniji način definirati kao sposobnost efikasnog stupanja u interakciju s ljudima iz različitih kultura koje podrazumijeva shvaćanje različitih načina razmišljanja i ponašanja te pretpostavki i vrijednosti (Škorić i sur., 2015). Kulturne vrijednosti u ovom kontekstu ne označuju ponašanje ljudi samo po sebi već one procese koji oblikuju kriterije za ponašanje u određenoj kulturi. Socijalni radnici ne mogu se posve uživjeti u ulogu pripadnika druge kulture, ali moguće je ostvariti prošireno područje međusobnog razumijevanja (Škorić i sur., 2015). Škorić i sur. (2015) navode kako se kulturalno kompetentna praksa može razvrstati na tri razine. Prva razina u kojoj socijalni radnik poznaje razlike u vrijednosnim sustavima te je osvijestio kulturu drugih odnosno kulturu korisnika s kojima radi. Druga razina odnosi se na organizaciju profesionalnog obrazovanja socijalnog rada u smjeru multikulturalizma i osjetljivosti na razlike. Treća razina odnosi se na angažiranost i posvećenost promjenama u zajednici i promoviranje multikulturalizma i socijalne pravde.

Multikulturalizam se u tom smislu temelji na pluralnosti jezika, tradicija, običaja, normi i pogleda na svijet (Škorić i sur., 2015).

Ako socijalni radnik radi u multikulturalnom okruženju bitno je da može koristiti kreativnost kao pomoć u premošćivanju razlika u komunikaciji i vrijednostima te također imati razvijenu kritičku svijest. Isto tako, bitno je da posjeduje kulturnu senzitivnost koja se najlakše razvija prilikom susreta sa stranim kulturama te da bude osposobljen da razmišlja o kulturnim razlikama bez stereotipa i predrasuda (Škorić i sur.,2015). Na taj način moguće je prevladati subjektivnu predodžbu i interpretaciju ponašanja drugih ljudi, a pogotovo pripadnika marginaliziranih ili slabije poznatih grupa (Škorić i sur., 2015).

Neki od indikatora kulturalno kompetentne prakse socijalnog rada su: u području vještina usavršavanje komunikacijskih vještina prema korisnicima, u području samosvjesnosti razvijanje samosvijesti o osobnim činiteljima koji mogu utjecati na njihov rad s korisnicima iz drugih kultura, u području znanja stjecanje znanja o ljudskim pravima i socijalnoj pravdi, u profesionalnom kontekstu zagovaranje usavršavanja socijalnih radnika (NASW, 2007; prema Žganec i Miljenović, 2011).

Istraživanje provedeno u Hrvatskoj i Srbiji koje ispituje razinu kulturalnih kompetencija socijalnih radnika zaposlenih u sustavima socijalne skrbi pokazuje da većina ispitanih socijalnih radnika nije pohađala edukacije vezane za kulturalne kompetencije (Žganec i sur., 2022). Prepreke koje se pritom najčešće navode u obje države su manjak suradnje s bitnim institucijama i organizacijama, premalo zaposlenih socijalnih radnika u državnim institucijama i manjak vremena s obzirom na opseg posla, manjak institucionalne potpore i interesa za organiziranje specijaliziranih edukacija takvih kompetencija i institucionalna diskriminacija. Ispitanici navode da bi im različite vrste edukacija na tu temu pomogle u pružanju usluga korisnicima iz različitih kultura. Žganec i sur. (2022) navode da je većina ispitanika svjesna važnosti razumijevanja različitih kultura ali i da značajan broj ispitanih socijalnih radnika u obje države smatra da imaju predrasude zbog kojih pružaju usluge manje kvalitete.

Tu se javlja i problem nedostatnog broja prevoditelja u obje zemlje koji svakako ima značajan utjecaj na rad socijalnih radnika s korisnicima s kojima postoji jezična barijera. Strana istraživanja također naglašavaju ključnu ulogu jezika pri kulturalno kompetentnoj praksi te da je postojanje prevoditelja prvi korak u osiguravanju usluga korisnicima (Chand, 2005; prema Žganec i sur.,2022)

U domaćem kontekstu to bi značilo dodatno razvijanje kompetencija socijalnih radnika kroz fakultetsko obrazovanje i usavršavanje putem dodatnih edukacija što bi se moglo postići uz

suradnju sa stručnim suradnicima koji rade u nevladinim organizacijama s migrantskom populacijom. Socijalni radnici bi na taj način mogli povećati kulturno specifično znanje vezano za pripadnike manjinskih kultura. Tako bi mogli smanjiti vlastite stereotipe i predrasude te također utjecati na postojanje predrasuda u širem okruženju. Ukoliko se trend useljavanja u Hrvatsku nastavi, te se u zemlji počnu oblikovati veće imigrantske zajednice iz određenih govornih područja, bilo bi poželjno organizirati tečajeve stranih jezika tih područja na osnovnoj razini kao izbornog predmeta na studiju Socijalnog rada.

Socijalni radnici koji rade s djecom migrantima trebali bi u radu moći koristiti kreativne tehnike kako bi olakšali međusobno sporazumijevanje i potaknuli inkluziju. Ukoliko rade u obrazovnom sustavu kao stručni suradnici, bitno je da potiču nastavnike na multikulturalni pristup prema učenicima i pozitivno vrednovanje svih jezika koji se govore u prostoru škole. Uzimajući u obzir da djeca kreiraju svoje stavove pod utjecajem vršnjaka, nastavnika i drugih figura autoriteta potrebno je da se na vrijeme oblikuje pozitivan odnos prema djeci migrantima (Jelić i sur., 2023). Djeca migranti također oblikuju stavove o svojoj višejezičnosti i multikulturalnosti pod utjecajem dominantnih stavova u svojoj zajednici te je u tome smislu bitno kreirati preduvjete kako oni ne bi bili zakinuti za održavanje obaju ili više jezika i višestrukih kulturnih identiteta. Osim kroz direktan rad s individualnim korisnicima, obiteljima i rad u zajednici socijalni radnici najznačajnije mogu utjecati na dobrobit djece migranata kroz kreiranje uključivih i pažljivo razrađenih socijalnih politika na državnoj razini. Na taj način mogao bi se osigurati dovoljan broj prevoditelja za rad s djecom i njihovim obiteljima u fazama u kojima je to ključno za pristup uslugama.

5.2. SOCIJALNI RAD U VIŠEJEZIČNOM OKRUŽENJU

Iako jezik ima centralno mjesto u profesiji socijalnog rada i može se promatrati kao struka koja ovisi o jeziku vrlo je malo istraživano što znači govoriti neki jezik u kontekstu socijalnog rada (Timms, 1968; prema Hall i Valvidiezo, 2020). Jezik ne predstavlja isključivo sredstvo komunikacije već sa sobom nosi značajan broj implikacija vezanih za društvene prakse i osobni identitet pojedinca; može označavati pripadnost određenoj grupi i ograničenje pristupa negovornicima, poslužiti za zauzimanje određenog stava ili utjecati na doživljaj i konstruiranje određene situacije ((Parton i O'Bryne, 2000; prema Hall i Valvidiezo, 2020). Neki znanstvenici fokusiraju se na propust socijalnog rada da prepozna jezik kao distinktivnu značajku koja igra ulogu u socijalnim razlikama te predlažu kulturno kompetentno podučavanje jezika za studente

socijalnog rada (Bishop, 2008; prema Hall i Vavlidiezo, 2020). Takvo podučavanje ne mora nužno imati za rezultat sposobnost korištenja drugoga jezika u svim praktičnim situacijama s korisnicima, već prvenstveno ima za cilj razviti razumijevanje o tome kako su različiti jezici povezani s osobnim identitetom i kako pojedinci stvaraju iskustva pod utjecajem jezika (Bishop, 2008; prema Hall i Valvidiezo, 2020).

Na sličan način Hall i Valvidiezo (2020) ističu da je za socijalne radnike koji rade s korisnicima koji su govornici različitih jezika bitno da razvijaju jezične kompetencije koje omogućuju bolju osviještenost pri korištenju jezika u višejezičnoj sredini. Jezične kompetencije vrlo su bliske kulturalnim kompetencijama ali ipak čine zasebnu kategoriju. One u ovom pogledu ne moraju označavati isključivo određenu razinu znanja stranih jezika, već se prvenstveno odnose na dimenziju teorije jezika u socijalnom radu, jezične razlike u praksi socijalnog rada i jezični identitet studenta socijalnog rada ili socijalnog radnika. Rad s ovom populacijom korisnika zahtijeva dodatna profesionalna usavršavanja socijalnih radnika i interdisciplinarnu suradnju s mnogim drugim stručnjacima.

6. ZAKLJUČAK

Migracije su jedan od faktora koji značajno utječe na promjene u jezičnoj uporabi i čini jezičnu kartu određene zemlje raznolikijom. Iako je jezična raznolikost na području Republike Hrvatske pretežito posljedica postojanja zajednica nacionalnih manjina moguće je anticipirati i stvaranje novih etnokulturnih manjina s obzirom na rastući broj useljenih osoba. Djeci migrantima je posebice potrebna podrška pri integraciji u odgojno-obrazovni sustav i u ovladavanju hrvatskim jezikom. Radionice koje se temelje na metodi suradničkog učenja kroz ostvarivanje zajedničkog cilja provedene u sklopu programa poticanja školske integracije djece izbjeglica na području grada Zagreba u razdoblju od 2019.-2023. godine omogućile su djeci iz različitih grupa da se povežu i da na kreativan način prevladaju jezičnu barijeru. Priprema školskog okruženja, edukacija nastavnika i pomoć druge djece u učenju kroz igru doprinosi lakšem svladavanju hrvatskoga jezika i osjećaju prihvaćenosti kod djece migranta. Osim pružanja podrške pri usvajanju jezika potrebno je njegovati pozitivan odnos prema višejezičnosti i različitosti kako bi djeca mogla održavati znanje svog materinskog jezika. Socijalni radnici široko su prisutni u radu s djecom migrantima i njihovim obiteljima u sustavu socijalne skrbi i nevladinim organizacijama pri postupcima ostvarivanja prava kao i pri poticanju jednakih mogućnosti za sve u široj zajednici. Govorenje različitih jezika predstavlja distinktivnu značajku u doživljavanju situacija i pristupu socijalnim uslugama te je stoga bitno razvijati jezično i kulturalno kompetentnu praksu u socijalnom radu.

LITERATURA

1. Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac-Lozić, D., Korac-Graovac, A. (2007). *Obiteljsko pravo*. Zagreb: Narodne novine.
2. Bartulović, M., & Širanović, A. (2020). „Pričaš farsi! Ali, kako?” intervencijski akcijsko-istraživački model uključivanja djece izbjeglica u hrvatski odgojno-obrazovni sustav.
3. Batarelo Kokić, I. (2014). Razvoj interkulturalne kompetencije studenata nastavničkih studija uz korištenje informacijsko-komunikacijske tehnologije. *Pedagoški istraživanja*, 11(2), 41-50.
4. Dustmann, C., & Glitz, A. (2011). Migration and education. In *Handbook of the Economics of Education* (Vol. 4, pp. 327-439). Elsevier.
5. Ellis, E. (2006). Monolingualism: The unmarked case. *Estudios de Sociolingüística*, 7(2), 173-196.
6. Edwards, J. (2012). Bilingualism and multilingualism: Some central concepts. *The handbook of bilingualism and multilingualism*, 5-25.
7. Eurydice (2019). *Integrating students from migrant backgrounds into schools in Europe: national policies and measures*, Publications Office.
8. Franceschini, Rita. (2011). Multilingualism and multicompetence: A conceptual view. *The Modern Language Journal* 95 (3), 344-355.
9. Hall, J., & Valdiviezo, S. (2020). The social worker as language worker in a multilingual world: Educating for language competence. *Journal of Social Work Education*, 56(1), 17-29.
10. Jelić, M., Čorkalo Biruški, D., Stanković, N., & Vrdoljak, A. (2023). Intervencijski programi poticanja školske integracije učenika izbjeglica u osnovnim školama: Priručnik za provedbu radionica suradničkog učenja i zamišljenog kontakta (2. izd.).
11. Kerswill, P. (2006). Migration and language. *Sociolinguistics. An international handbook of the science of language and society*, 3, 1-27.
12. Kofman, E. (2004). Family-related migration: a critical review of European Studies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(2), 243–262.
13. Konvencija o pravima djeteta. SI. I. SFRJ 15/90, NN-MU 12/93, 20/97.

14. Lalić Novak, G. & Vukojičić Tomić T. (2020). Integracija stranaca i manjina u lokalnu zajednicu kao zadatak lokalne samouprave.
15. Lunneblad, J. (2017). Integration of refugee children and their families in the Swedish preschool: strategies, objectives and standards. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(3), 359-369.
16. Obiteljski zakon. *Narodne novine*. br. 103/15, 98/19, 47/20, 49/23, 156/23.
17. Perić, K., & Merkaš, M. (2020). Iskustva i prilagodba djece izbjeglica u Hrvatskoj. Napredak: *Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 161(1-2), 123-140.
18. Peruško, K. (2023). Kako poučavati djecu hrvatski jezik kao ini jezik: primjeri dobre prakse hrvatskoga jezika za inojezične učenike. *Hrvatski: časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*, 21(2), 91-121.
19. Pezerović, A., & Babić Milić, M. (2016). Važnost savjetovanišnog rada djecom izbjeglicama. *Ljetopis Socijalnog Rada* 23(3).
20. Pravilnik o provođenju pripremne i dopunske nastave za učenike koji ne znaju ili nedostatan znaju hrvatski jezik i nastave materinskog jezika i kulture države porijekla učenika. *Narodne novine*. (2023).
21. Protokol o postupanju prema djeci bez pratnje. (2018).
22. Priručnik Hrvatskog Crvenog križa (2020). Integracijske politike i prakse u europskom i hrvatskom kontekstu: vodič dobre prakse.
23. Rong, X. L., & Brown, F. (2001). The effects of immigrant generation and ethnicity on educational attainment among young African and Caribbean Blacks in the United States. *Harvard Educational Review*, 71(3), 536-566.
24. Rumbaut, R. G., & Komaie, G. (2010). Immigration and adult transitions. *The future of children*, 43-66.
25. Skelin Horvat, A., & Muhvić-Dimanovski, V. (2012). My mother tongue... Croatian, Istrian, Local,... Depends where I am- The perception of mother tongue in multilingual settings. *Jezikoslovlje*, 13(2), 493-511.
26. Skutnabb-Kangas, T. (1989). Multilingualism and the education of minority children. *Estudios Fronterizos*, (18), 36-67.
27. Škorić, M., Kišjuhas, A., & Škorić, J. (2015). Značaj kulturne kompetentnosti za socijalni rad. *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, 40, 189-207.

28. Tannenbaum, M., & Howie, P. (2002). The association between language maintenance and family relations: Chinese immigrant children in Australia. *Journal of multilingual and multicultural development*, 23(5), 408-424.
29. Vukorepa, I. (2018). Migracije i pravo na rad u Europskoj uniji. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 68(1), 85-120.
30. Vrdoljak, A., Stanković, N., Čorkalo Biruški, D., Jelić, M., Fasel, R., & Butera F. (2022). We would love to, but -needs in school integration from the perspective of refugee children, their parents, peers, and school staff. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 37 (2), 512-529.
31. Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti. *Narodne novine*. br. 70/15, 127/17/33/23.
32. Zakon o socijalnoj skrbi. *Narodne novine*. br. 18/22, 46/22, 119/22, 71/23, 156/23.
33. Žganec, N., & Miljenović, A. (2011). Multikulturalizam u socijalnom radu. Revija za socijalnu politiku, 18(3), 311-330.
34. Žganec, N., Škorić, J., & Marić Ognjenović, M. (2022). Kulturalna kompetentnost stručnjaka u sustavima socijalne skrbi u Srbiji i Hrvatskoj—međudržavna usporedba. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 31(3), 429-449.
35. Župarić-Iljić, D., & Mlinarić, D. (2015). Strani maloljetnici bez pratnje u Republici Hrvatskoj: problematika učenja jezika i obrazovanja. *Migration & Ethnic Themes: MET/Migracijske i Etničke Teme*, 31(3).